

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ПРИ ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЕКОНОМІСТІВ

Автором рассматриваются аспекты формирования критического мышления экономистов на основе компонентно-структурного анализа понятия по характеристикам.

Ключевые слова: критическое мышление, интерактивные технологии подготовка экономистов.

It is the Article. An author is examine the aspects of forming of critical thought of economists on the basis of component-structural analysis of concept by recommendations.

Keywords: critical thought, interactive technologies, preparation of economists.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими теоретичними чи практичними завданнями. Розвиток суспільно-економічних відносин на сучасному етапі життєдіяльності держави супроводжується інтеграцією у процес освіти нових, альтернативних напрямів професійної підготовки. Зміни в економіці, у ставленні людей до соціальної дійсності, переосмислення громадської думки населення, висувають нові вимоги до підготовки майбутнього економіста, удосконалення процесу економічної професійної підготовки. Актуальним завданням сьогодення є формування критичного мислення у майбутніх економістів, яке надає мож-

ливості майбутньому фахівцю більш гнучко аналізувати різні ситуації, мобільно реагувати на зміни в соціальному і економічному житті суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Важливим аспектом формування критичного мислення у майбутніх економістів виступає підготовленість педагогічних кадрів до застосування сучасних технологій навчання. Вивчення і аналіз праць науковців (І. Зязюн, Н. Нічкало, О. Савченко, А. Семенова та ін.) засвідчив, що затребувані такі педагоги, які спроможні педагогічно доцільно обирати відповідні засоби, методи, технології навчання. Адже, формування критичного мислення – це комплексний процес, який вміщує взаємозв'язок між вузькофаховими напрямками підготовки та професіоналізмом педагогічних кадрів взагалі. Незважаючи на численність досліджень, і досі не існує єдиного підходу до визначення сутності та структури критичного мислення саме фахівців економічних спеціальностей, а також відповідних засобів щодо управління процесом такого формування.

Формування мети (постановка завдань статті). Довести необхідність застосування засобів інтерактивних технологій навчання при формуванні критичного мислення економістів на ґрунті компонентно-структурного аналізу означеного поняття за характеристиками складників.

Виклад основного матеріалу. „Важко уявити собі сферу життя, де здатність ясно мислити була б не потрібна. Однак, лише деяким з нас коли-небудь пояснювали, як саме можна навчитися мислити більш продуктивно. Навчальні заклади традиційно вимагають, щоб студенти вивчали, запам'ятовували, аналізували факти, вирішували задачі, але ці заклади так і не навчають як конкретно це необхідно робити. Мається на увазі, що дорослі студенти вже „уміють мислити”. Однак, дослідження продемонстрували, що це припущення не виправдується на практиці” [12].

У зв'язку з відсутністю самостійності, соціальної спрямованості, умовленості та результативності мислення молодого покоління ідея розвитку критичного мислення наразі залучила увагу європейських, російських і вітчизняних учених, викладачів вищої і середньої шкіл [13]. Людина з критичним мисленням усвідомлює або прагне усвідомити власні упередження, розібратися в них. Багато людей бувають упередженими щодо методів виховання таким чином, що цілком підтримують або цілком відкидають спосіб, яким користувалися їхні батьки. Вони міркують так: „Мене виховали так, що кращий метод впливу – різка. Мене били, і я виріс нормальною людиною, отже, я буду в такий же спосіб виховувати своїх дітей”. При цьому людина не бере до уваги збиток, що наноситься відносинам довіри між дітьми і батьками, не говорючи вже про справедливість.

Більшість людей розуміють, що потрібно тренувати тіло для того, щоб підтримувати його у формі. Але далеко не усі розуміють, що мислення також

вимагає зусиль і тренування. На жаль, навколо безліч прикладів ледачого, недбалого мислення, занадто залежного від емоцій, від психологічного захисту, а також прикладів бездумності взагалі [6].

Відомий в Україні вчитель, лідер громадської організації Н. Вукіна в науково-методичному посібнику „Критичне мислення: як цьому навчати” [1] виокремлює такі причини, чому необхідно розвивати навички критичного мислення, нам – українцям:

- по-перше: Ми створюємо громадянське суспільство, тобто громадські організації здатні вирішувати проблеми які не можуть (або не хочуть) вирішити державні органи. Але громадська організація складається зі громадян, особистостей, наділених громадянськими компетенціями, що нерозривно пов’язані з критичним мисленням;
- по-друге: Відсутність демократичних традицій у нашому суспільстві. Тоталітарному режиму не потрібні мислячі громадяни. У нас ніколи не розвивали критичне мислення, а ті, хто мав його від природи і використовував, були під тиском цього режиму. Так звана „традиційна” педагогіка, точніше сказати авторитарна, мала на меті виховувати слухняного громадянина, а не мислячого. Для нашого стереотипного мислення часто і сьогодні термін „критичне” означає „критикувати” (тобто говорити, що погано), а не мислити;
- по-третє: Реформа школи, яка розпочалася у 1993 році й донині частково пробуксовує, оскільки і сьогодні учні часто розглядаються як „вмістилища пам’яті”. Проте для розвинених країн основним завданням освіти є те, щоб після закінчення школи випускники стали повноправними людьми, готовими до усіх труднощів дорослого життя, щоб вони не лише вижили а й були успішними.

Провідна українська вчена, що займається впровадженням технологій розвитку критичного мислення О. Пометун у даному аспекті стверджує таке: „Освіта орієнтована на майбутнє, яке не може бути наперед визначеним. Отже першочерговим є розвиток тих умінь і навичок мислення, що дають змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання проблем, які можуть виникнути. Таким чином, розвиток критичного мислення стає найактуальнішим за часів інтенсивних соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних та інших обставин, без ефективного вирішення проблем, значна частина яких не передбачувана. У цьому сенсі життєва необхідність критичного мислення для вітчизняної освітньої системи очевидна” [1, с. 7].

Але, незважаючи на актуальність та важливість досліджуваного поняття, слід зазначити, що критичне мислення крім цього „– ... явище багаторівневе та варіативне, бо в ньому відображаються морально-етичні настановлення, соціально-політичні риси, оцінний досвід, ціннісні орієнтири, знання людини, способи розумових і практичних дій [14].

„Корінна причина низького рівня керованості більшості підприємств галузей народного господарства – дефіцит знань і досвіду працівників управління, недостатня кількість професіоналів-управлінців, що мають спеціальну (базову) освіту, необхідну для ухвалення ефективних, комплексних управлінських рішень, адекватних закономірностям функціонування і розвитку соціально-орієнтованого ринкового господарства” [11]. На цьому в своїх працях наголошують як вітчизняні вчені та педагоги – фахівці з економічної освіти (М. Баб’як, В. Гаташ, Н. Перевозчикова, В. Стасюк, В. Терес, С. Цибін, О. Шпак та ін.), так і науковці в даній сфері з ближнього зарубіжжя (В. Гаташ, А. Картьожнікова, М. Ковальов, В. Попов та ін.).

При викладанні більшості курсів в економічних закладах освіти, підприємство (фірма) розглядається як єдиний суб’єкт, що прагне до максимізації прибутку. Педагоги-економісти [7] вважають, що альтернативні погляди на природу фірми повинні не просто згадуватися, але й активно використовуватися там, де без них незрозуміла сутність реальних процесів в економіці. Наприклад, розкриття суті відносин на ринку праці неможливе без опису відносин „принципал – агент” і концепції фірми як сукупності „управлінської рутини”. Тому, формування критичного мислення у майбутніх економістів, яке, на нашу думку, є ймовірним продуцентом творчого, креативного та складовою сучасного економічного мислення, сприятиме ефективності професійної економічної підготовки майбутніх фахівців. Для цього необхідно визначити структуру, компонентний склад, показники критичного мислення економістів.

Проблема критичного мислення найбільш розроблена в психолого-педагогічній літературі (Л. Виготський, Д. Клустер, К. Мерідіт, С. Уолтер, Д. Халперн та ін.). Д. Клустер у статті „Що таке критичне мислення?” [3] наводить такі характеристики означеного поняття: 1) критичне мислення є мислення *самостійне*; 2) *інформація є відправним*, а аж ніяк не кінцевим *пунктом* критичного мислення. Знання створює мотивацію, без якої людина не може мислити критично; 3) критичне мислення *починається з постановки питань і з’ясування проблем*, які потрібно вирішити; 4) критичне мислення характеризує *прагнення до переконливої аргументації*; 5) критичне мислення є мисленням *соціальним*.

На сьогоднішній день, у доступних нам джерелах спостерігаємо різноваріантні дефініції поняття „критичне мислення”. Так, у навчальному посібнику В. Попкова і А. Коржуєва „Дидактика вищої школи” [8, с. 100] вказується, що йдеться не про мислення як таке, а про „критичний стиль мислення” у сенсі наявності міцних навичок оцінювально-рефлексивної діяльності, у процесі якої людина чітко контролює свою активність, усвідомлюючи підстави, правила і схеми, якими вона у цей час керується. Критичне мислення – це система розумових стратегій і комунікативних якостей, що дозволяють ефективно взаємодіяти з інформаційною реальністю [2]; в педагогічному

контексті – це один з видів продуктивного мислення, що виявляється в спеціальних уміннях і якостях особистості та припускає аналіз, оцінку і перевірку об'єктів мислення з метою пошуку істини, оптимальних шляхів рішення проблем, удосконалювання власного мислення [5].

При цьому ми не ототожнюємо критичне мислення із критичним настановленням, адже незважаючи на те, що в силу специфіки свого підходу до рішення задач, критичне мислення забороняє деякі ідеї або відкидає їх за непридатністю, його кінцева мета конструктивна. Тоді як критичне настановлення деструктивне за своєю суттю, адже: „Прагнення людини критикувати єдино заради критики має скоріше емоційний, чим когнітивний характер” [4].

Теоретичний аналіз підходів до визначення сутності критичного мислення та особливості економічної освіти і професійної діяльності дозволили нам дати таке визначення: **Критичне мислення економіста – це особистісно-професійна якість економіста, що характеризує один з видів продуктивного мислення; спрямованого на пошук оптимальних шляхів рішення професійних завдань та особистісних питань, застосування їх, як до стандартних, так і нестандартних ситуацій і проблем; виявляється в спеціальних здатностях та уміннях особистості виділяти головну ідею в змісті, висувати тезу, аргументувати її, адекватно розуміти думку іншого, працювати в команді, усвідомлювати і зіставляти безліч точок зору; припускає аналіз, оцінку і перевірку інформації, як з метою одержання бажаних результатів групової економічної роботи, так й особистісно-професійного самовдосконалення.**

Засоби інтерактивних технологій навчання спираються на принципи гуманізації, демократизації, диференціації та індивідуалізації і являють соціальне мотивоване партнерство, центром уваги якого є не процес викладання, а організована співпраця рівноправних особистостей суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Таке навчання передбачає моделювання професійно-економічних ситуацій, створення ситуацій пошуку, ризику, сумніву, успіху, суперечностей, переконання, співпереживання, задоволення чи смутку, аналізу та самооцінки своїх дій, спільне розв'язання проблем [10].

Висока ефективність інтерактивних занять забезпечується за рахунок того, що: цінується точка зору й знання кожного учасника; існує можливість поділитися своїм досвідом і проаналізувати його у комфортній атмосфері без примусу; існує можливість вчитися, виконуючи практичні дії; існує можливість припускатися помилок, що не призводить до покарання або негативних наслідків, кожний майбутній фахівець визнається унікальною особистістю, має повну свободу, право на повагу. Природно відбувається саморозвиток, здійснюється чітке й реальне ціле покладання і рефлексія. Учасники занять вчаться входити в ситуації пошуку рішень, застосовують здобуті знання, генерують безліч відповідей на поставлені питання.

Отже, очевидно – критичне мислення економістів містить як *особистісні* так і *групові* складники кожного з **компонентів: когнітивний, мотиваційний, рефлексивний, діяльнісний**. З цієї компонентної структури за характеристиками складників й впливає необхідність застосування засобів саме інтерактивних технологій навчання при формуванні критичного мислення економістів. Так, наприклад, груповим складником *когнітивного* компоненту нами визначено усвідомлення того, що інші можуть використовувати розбіжні критерії в підході до проблеми; *мотиваційного* – бажання з'ясувати та співвіднести власні інтереси з інтересами та цілями команди; *рефлексивного* – оцінювати наслідки альтернативних рішень на основі визначених цілей та цінностей; *діяльнісного* – приймати рішення відносно колективного управління та громадських проблем, працювати в команді та ін. суто економічні специфічні характеристики.

Висновки з даного дослідження. Відтак, застосування засобів інтерактивних технологій навчання при формуванні критичного мислення економістів надає можливості викладачу не тільки відстежувати позитивну динаміку формування означеної якості, а також й проводити діагностику динаміки розвитку групи (команди) у цілому. Тому **перспективи подальших розвідок** у даному напрямку нам вбачаються в розробці відповідного комплексу технологій для роботи викладачів вищих закладів освіти.

Література

1. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цьому навчати: науково-методичний посібник / Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Сущенко І. М.: за наук. ред. О. І. Пометун. — Х.: СПДФО Тимофєєв М. П., 2007. — 190 с.
2. Загашев И. Критическое мышление: технология развития / И. Загашев. — Спб.: „Скифия” & „Альянс-Дельта”, 2003. — 284 с.
3. Клустер Д. Что такое критическое мышление? / Д. Клустер // Перемена: международный журнал о развитии мышления через чтение и письмо. — 2001. — № 4. — С. 36—40.
4. Линдсей Г. Субъект познания // Творческое и критическое мышление: хрестоматия по общей психологии. — Вып. 3; отв. ред. В. В. Петухов / Г. Линдсей, К. Халл, Р. Томпсон. — М.: [б. и.], 1981. — 564 с.
5. Литвинова И. С. Деятельность учителя гуманитарных дисциплин по развитию критического мышления старшеклассников: дис. ... канд. пед. наук / Литвинова Инна Сергеевна. — Тула, 2005. — 164 с.
6. Нозль-Цигульская Т. Ф О критическом мышлении [Электронный ресурс] // Журнал „Самиздат” / Татьяна Фёдоровна Нозль-Цигульская. — 2007. — Режим доступа: http://www.zhurnal.lib.ru/c/cigulxskaja_t_f/criticalthink.shtml
7. О роли экономической теории в подготовке экономистов-практиков [Электронный ресурс] // Биржа знаний: prepadav.net. — 2006. — Режим доступа: http://prepadav.net/referaty/referat_21935_1361.html.

8. Попков В. А. Дидактика высшей школы : учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В. А. Попков, А. В. Коржуев. — М. : Академия, 2001.— 136 с.
9. Попков В. А. Критический стиль мышления в профессиональном самостановлении преподавателя высшей школы : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Попков Владимир Андреевич. — М., 2002. — 400 с.
10. Семенова А. В. Розвиток професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання (інтерактивний тренінг) : навч.-метод. посіб. / Алла Василівна Семенова. — Одеса : СВД Черкасов М. П., 2006. — 130 с.
11. Терещенко Н. С. Подготовка менеджеров-экономистов XXI века на ФЭМ [Электронный ресурс] / Н. С. Терещенко. — 2007. — Режим доступа : <http://www.bazar2000.ru/index.php?article=1605>
12. Халперн Д. Психология критического мышления / Даяна Халперн. — СПб. : Питер, 2000. — 512 с.
13. Шакирова Д. М. Формирование критического мышления учащихся и студентов: модель и технология [Электронный ресурс] / Д. М. Шакирова // Educational Technology & Society. — 2006. — № 9(4). — Режим доступа до журн. : http://www.ifets.ieee.org/russian/depository/v9_i4/html/6.html
14. Шеремета М. Як формувати критичне мислення на уроках історії? / М. Шеремета // Управління освітою. — 2003. — Т. 6. — № 4. — С. 133—136.